

зворотна – на початку утворення системи переглядається можливість існування проекту і конфігурації системи, намагаючись усунути законодавчі і територіальні бар'єри, щоб запобігти дії побічних ефектів.

Можна запропонувати таке нове визначення системи фінансового забезпечення рівня життя населення – це об'єкт, який включає сукупність елементів, що знаходяться в раціональних відносинах і зв'язках між собою та створюють цілісність, єдність, межі якої задаються межами управління складових системи відповідно до законодавчого поля з метою ефективного фінансування життєвого рівня громадян.

Дану систему можна визначити як взаємодію елементів, за допомогою яких у суспільство вводиться певна система цінностей і за сприянням яких членів суспільства спонукають прийняти цю систему цінностей як норму поведінки. Життєздатність системи можна зрозуміти при розгляді її як відкритої системи, що реагує на збурення, зовнішні впливи, перевантаження, залишаючись при цьому в стійкому стані.

Список використаних джерел:

1. Gary S. Becker A Theory of the Allocation of Time // Gary S. Becker / Economic Journal. – Vol. 75 (№ 299). – 1965. – September. – pp. 493-508
2. Кетле А. Социальная система и законы, ею управляющие / С франц. пер. Л.Н.Шаховской. – СПб.: Издание Н.Поляков и Ко, 1866. – [5], 313 с.
3. Philips D. C. Systems Theory – A Discredited Philosophy // Philips D. / Abacus 5(1). – September 1969. – P.3-15.
4. Boulding K. E. Political Implications of General Systems Research // Boulding K. E. / International Journal of General Systems. – Volume 6.– 1961.– pp. 1-7
5. Laszlo E. The Systems View of The World: A Holistic Vision For Our Time (Advances in Systems Theory, Complexity, And The Human Sciences, USA: Hampton Press, Inc. Third printing, 2001. – 120 p.
6. Easton D. A Systems Analysis of Political Life / Easton D. – New York: Wiley, 1965 – 507 p.
7. Simon Herbert Alexander Administrative behavior: a study of decision-making processes in administrative organization / Herbert A. Simon – 4th ed. – New York, A Division of Simon&Schuster Inc. – 1997. – 368 p.
8. Теоретические основы системного анализа / Новосельцев В.И. [и др.]; под ред. В. И. Новосельцева. - М.: Майор, 2006. - 592 с.

УДК 336.717

Т.М.Гордіца, к.е.н.,

Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана,
м. Київ

СУТНІСТЬ ТА ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ТА СУЧАСНИЙ ПІДХІД

У статті розглянутий еволюційний та сучасний підхід щодо сутності категорії кредит та гроші, основні теоретичні концепції та погляди. На основі узагальнення існуючих економічних думок запропоновано розглядати кредитування фізичних осіб, визначаючи два основних принципи – довіра та відповідальність. Еволюційний підхід щодо розвитку теорій кредиту, який заснований на генезисі функцій та форм грошей, підтверджує синтез натуралістичної та капіталотворчої теорій, що практично використовується в сучасній грошово-кредитній політиці держави.

В статье рассмотрен эволюционный и современный подход относительно сущности категории кредит и деньги, основные теоретические концепции и взгляды. На основе обобщения существующих экономических мыслей предложено рассматривать кредитование

физических лиц, определяя два основных принципа – доверие и ответственность. Эволюционный подход относительно развития теорий кредита, который основан на генезисе функций и форм денег, подтверждает синтез натуралистической и капиталобразующей теорий, что практически используется в современной денежно-кредитной политике государства.

In the article evolutionary and modern approach is considered in relation to essence of category credit and money, basic theoretical conceptions and ideas. On the basis of generalization of existent economic ideas it is suggested to examine crediting of physical persons, determining two basic principles - trust and responsibility. Evolutional approach in relation to development of theories of credit which is based on genesis of functions and forms of money confirms the synthesis of naturalistic and of capital of which is formative theories, that is practically used in the modern monetary policy of the state.

Ключові слова: кредит, гроші, довіра, відповідальність, державне регулювання.

Збереження негативних тенденцій в економіці України під час впливу кризових явищ і стримуюча монетарна політика НБУ призвели до того, що платоспроможний попит на банківські кредити в 2009 р. залишався низьким, що значно обмежувало кредитну активність банківських установ. Кредитування фізичних осіб в у 2009 році здійснювали лише окремі банки, а більшість банківських установ працювала винятково в ракурсі політики погашення кредитів. Величезна кількість наукових праць з теорії кредитування, зокрема й дослідження кредитування фізичних осіб, обумовлюють пошуки оптимального визначення сутності економічної категорії кредиту, його ролі в сучасному суспільстві за умов значної диференціації доходів населення й невизначеності, що притаманна ринковій економіці. В сучасних наукових працях, на нашу думку, потрібно відокремити дві основних позиції українських вчених щодо визначення його сутності. По-перше, кредит – як суспільні відносини, підґрунтям якого є виконання боргових зобов'язань на основі договірних засад, побудоване на загальних принципах кредитування: строковості повернення, платності, забезпеченості та цільового використання, по-друге, кредит – як суспільне явище, що засноване на довірчо-відповідальних відносинах, із використанням основного принципу «довіра-відповідальність», що залежить від менталітету, релігії, духовного, громадського виховання та інших соціально-культурних факторів певної країни. Еволюційний підхід щодо розвитку категорії кредиту підтверджує його походження завдяки виконанню грошами функції обігу і тим самим обмежує кредит за сферою використання порівняно із функціональним призначенням грошей. Проте впродовж останнього десятиліття в наукових працях дефініція категорії сучасних грошей (паперових, електронних, «квазігрошей») базується на нетрадиційній доктрині, яка полягає, з одного боку, у визначенні їх як інформаційного інструменту, з іншого, як суто кредитних. Таким чином, кредит у цьому розумінні набуває рівноправних можливостей поряд із категорією грошей. Отже, сутність кредиту та її зміни з погляду різноманітних концепцій як теорії кредитування, так і теорії грошей (в

ракурсі їх генезису), обумовлюють більш детального його вивчення як з еволюційного погляду, так і сучасних проблем соціально-економічного розвитку.

Останнім часом існують різноманітні думки вчених щодо визначення сутності сучасних боргових кредитних зобов'язань та ролі кредиту у формуванні монетарної політики держави. Традиційному підходу, що розглядає сутність кредитних відносин, як суспільних та договірних, присвячені праці корифеїв сучасної національної економічної думки А.Мороза, М.Савлука, Б.Івасіва та ін. Актуальними в питанні узагальнення різноманітних поглядів на сучасну роль грошей у системі економічних відносин є публікації А.Гальчинського, О.Гоша, Т.Смовженко, Г.Стеблій, П.Нікіфорова та ін. Нетрадиційні погляди в системі економічної думки представлені такими авторами: в теорії грошей – А.Серіков, Г.Криворучко, в теорії кредитування – О.Євтух. Проте сучасна загальна наукова теорія кредиту не розкриває через призму еволюції та сучасного розвитку концептуального значення кредитування фізичних осіб і тим самим має лише абстрактний характер.

У зв'язку з поступовою метою даного дослідження, необхідно з еволюційного та сучасного погляду розглянути різноманітні підходи наукових думок щодо визначення економічної категорії «кредит», зокрема, кредитних відносин, що виникають у процесах кредитування фізичних осіб.

Слово «кредит» походить від латинських «кредитум» - позика, «кредо» - довіряю, вірую, що концентрує його призначення на психологічному факторі «довіри». На думку О.Євтуха, який розвиває категорію кредиту як соціально-економічне явище, «...людина від самого народження вступає у кредитні відносини... що робить її загальнолюдською міжнауковою категорією» [1, с.44]. Саме формування кредиту як соціально-економічного явища «насамперед базується на прагненні людини надавати допомогу іншим», де довіра виступає як основний принцип кредитування. На думку цього автора, глибшого змісту набуває принцип «довіра-відповідальність», на відміну від загальноприйнятого фінансового поняття «кредитоспроможність» [1, с.46]. Впродовж розгляду даного підходу доречним стає еволюційний розвиток такої форми, як кредитування фізичних осіб. Адже принцип довіри став основою для виникнення перших фінансово-кредитних товариств у Стародавній Греції та Новому Вавилоні. Цікавим підходом до цього чинника є практика надання безвідсоткових позик у ХІХ столітті в Німеччині різноманітними організаціями та окремими поміщиками у вигляді добродійної допомоги, які найчастіше не поверталися кредитору. Зрозумілим є те, що кредитні відносини є вартісними, а кредит є «обмеженою корисністю (вартістю), яка надається тим, хто її потребує, на зворотньо-зростаючих умовах» [1, с.45].

Доречно, що в умовах значної диференціації доходів в одних фізичних осіб попит обмежується недостатнім доходом, а у інших – більша частина доходів потребує збереження після того, як їх основні потреби вже задоволені. На прикладі Німеччини XIX століття потреба в позичкових коштах та недоступність кредиту для дрібних ремісників, робітників, селян слугувала поштовхом для появи нових механізмів їх кредитування, зокрема, кредитній кооперації. Приватні банки не відкривали кредит селянам, дрібним ремісникам і торговцям, оскільки останні просили незначні суми грошей, відсотки від яких не покривали накладних витрат щодо оформлення та сплати кредиту (відрядження працівника банку до клієнта для перевірки інформації, що містилась в довідках про майно позичальника, стягнення боргу у разі несплати та ін.). Саме розробки бургомистра Ф.Райфайзена щодо створення сільських кооперативних банків у вигляді товариств, які об'єднували селян на умовах солідарної відповідальності та спільного інвестування, стали підґрунтям до виникнення так званих сільських кредитних банків, що відомі під назвою кооперативи райфайзенівського типу і працювали за принципом солідарної довіри один до одного проміж учасників такого процесу. Впродовж цього перше міське «кредитно-ощадне товариство» було засновано в Саксонії громадським діячем Німеччини Г.Шульце-Делич у 1850 р [2]. Отже, за таким принципом «довіри-відповідальності», на думку О.Євтуха, працює кредитний механізм у країнах з вищим розвитком цивілізації (Японія, Німеччина, США та ін.): «...в країнах з розвинутими фінансовими механізмами вже не довірчо-відповідальні відносини формують кредит, а, навпаки, кредит як фінансовий інструмент формує довірчо-відповідальні відносини, об'єднує націю» [1, с.46]. Впродовж цього одними із важливіших функцій кредиту є функція взаємодопомоги, тобто в прагненні людини надавати блага іншим, які цього потребують, та у виникненні так званого «ефекту синергії», коли люди, довіряючи один одному, довіряють організаціям, установам, підприємствам, державі взагалі, і в «останніх з'являється можливість за відносно невеликих власних коштів одержувати порівняно значні активи» [1, с.48]. Яскравим прикладом такого ефекту є приклад Японії, зрозумілими стають у цьому випадку довірчі відносини, які ґрунтуються на певних традиціях, менталітеті, релігії та вихованні. Таким чином, психологічно-соціальне явище кредиту є врешті-решт довірчими відносинами, а отже, підґрунтям для визначення боргових, економічних та грошових відносин. Саме кредит як категорія економічних та грошових відносин розглядається такими провідними вченими, як М.Савлук, Є.Жуков, Б.Івасів. Для виникнення кредитних відносин «має бути високий рівень довіри між учасниками, особливо кредитора до позичальника... фактор довіри розглядається як ключова складова сутності кредиту і вирішальна передумова його

функціонування... довіра є чинником не тільки моральним, а й економічним» [3, с.373]. У сучасній економічній літературі кредитом називаються «суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів (вартості) на засадах зворотності, платності та добровільності» [3, с.372]. Тобто через кредитний договір банк (або інша кредитна організація (кредитор)) зобов'язався надати грошові кошти (кредит) позичальникові в розмірі і на умовах, передбачених договором, а позичальник зобов'язався повернути отриману грошову суму і сплатити відсотки за її використання. Отже, кредит виступає у формі відносин між позичальником і кредитором. Банківський кредит - це позичковий капітал банку у грошовій формі, що передається у тимчасове користування за дотриманням основних принципів строковості повернення, платності, забезпеченості та цільового використання [4, с.191]. Тобто це є самостійна вартісна категорія, що функціонує поряд із грошима, торгівлею, капіталом, фінансами. Традиційним підходом сучасної науки про гроші та кредит є уявлення кредиту за сферою використання більш «вузькою» категорією, ніж гроші, оскільки учасниками кредитних відносин є лише певна частина юридичних та фізичних осіб, кредит обслуговує лише частину ВВП у процесі відтворення [3, с.375]. Проте з позиції нетрадиційного погляду сутності грошей «...сучасні гроші - це кредитні гроші, оскільки за своєю суттю вони є легітимною борговою розпискою держави, повноважними представниками якої є Національний банк України разом з комерційними банками. Такі гроші більш-менш нормально «працюють», доки не вичерпано кредит довіри до них з боку соціуму» [5, с.189]. Зрозумілим такий підхід є з огляду еволюційних змін форм грошей, тобто набуття ними лише інформаційного змісту і виконання саме технічних функцій як механізму для обігу товарів і послуг (банкноти, «квазігроші» та електронні гроші). Т.Смовженко та Г.Стеблій, розглядаючи гроші з позиції сучасної економічної теорії через існування двох основних концепцій походження грошей (еволюційної, де гроші – «це історична категорія, яка розвивалася на кожному етапі товарного виробництва і наповнювалася новим змістом шляхом зміни його умов», та раціоналістичної, де гроші – технічні інструменти або засіб обміну, тому що «грошам властива соціальна природа, оскільки вони є продуктом угоди між людьми, технічним знаряддям обміну»), висловлюють думку, що гроші залишаються єдиним товаром, який можна використати лише завдяки їх інвестуванню або витрати [6, с.29]. Цей підхід продовжує О.Гош: «... у всіх основних функціях гроші й сьогодні не виходять за межі товарного обігу, тобто не перестають бути загальним еквівалентом товарів. Інші функції, якими наділяє їх суспільство, перетворюючи у капітал, надаючи у позику, використовуючи як засіб розподілу, придбання акцій чи облігацій, засіб

нетоварних платежів тощо, не змінюють їх ролі як грошей, перекладаючи їх лише з кишені в кишеню» [7, с.56]. Таку думку зазначений автор розглядає з позицій К.Маркса, де «...гроші – це загальний товар договірних зобов'язань... перетворюючись у капітал ... вони не перестають бути грішми..., а кредитне господарство само по собі є лише форма грошового господарства.. і грошовий капітал ... фактично діє лише просто як гроші, тобто як засіб для купівлі товарів» [7, с.52-53]. З іншого боку, О.Гош, спираючись на думку А.Гальчинського, відповідно до якої паперова грошова одиниця виконує лише представницьку вартість загальної маси товарів і послуг, наголошує, що «...найуніверсальнішим еквівалентом товарів об'єктивно і реально залишається золото» [7, с.56]. На відміну від паперових, електронні гроші не мають певної форми, лише обсяг, формуючи «складну глобальну грошову систему, в якій національні особливості втрачають своє значення» [6, с.29]. Функція купівельного та платіжного засобу може також виконувати грошовий чек, вексель та інші так звані «квазігроші» (грошові інструменти). Підтвердженням кредитної складової сучасних грошей є і позиція П.Нікіфорова: «...в сучасних умовах, коли золото «вийшло» зі змісту грошей, останні набули винятково кредитного змісту...емісія грошей ЦБ здійснюється (точніше, повинна здійснюватися) під певне забезпечення. Таким забезпеченням є боргові зобов'язання господарських агентів (комерційні векселі, банківські акцепти), уряду, а також іноземна валюта» [8, с.32-33]. Ще І. Фішер відокремив повноцінні гроші (золота монета) від кредитних (банкнота), надаючи останнім «якості розмінності на повноцінні або використання їх як законного платіжного засобу» [9, с.33-34]. Критикуючи класичний варіант кількісної теорії грошей І.Фішера, відомий український економіст М.Туган-Барановський вже на початку ХХ століття, сформулювавши теорію регульованих грошей, яка стала вихідною для подальшого розвитку монетаристської теорії, передусім її кейнсіанського напрямку, дотримувався думки, як і І.Фішер, заміни повноцінних (золотих) грошей неповноцінними, «...вартість яких буде планомірно підтримуватися державою» [3, с.339]. Отже, сучасні гроші виступають як кредит довіри населення до держави, а також комерційних банків до позичальників, що відкривають їм «доступ до ресурсної бази держави та інших господарюючих суб'єктів у ній в обмін на мовчазне (але боргове за суттю) зобов'язання займатися дохідною діяльністю, результати якої будуть суспільно корисними і забезпечуватимуть приріст національного багатства... все суспільство в цілому і кожний його член водночас є і кредитором, і боржником» [5, с.187]. Отже, нетрадиційний погляд на сучасні гроші (паперові (казначейські), електронні, «квазігроші»), як кредитні гроші, має право на своє існування, і кредит в цьому розумінні стає більш не обмеженою, вузькою категорією порівняно із грошима, що на сьогодні

виступають лише інформаційним інструментом, а рівноправною величиною. Зрозумілим є відокремлення металевих (срібних та золотих монет) грошей, що і на сьогодні існують, але основна їх функція полягає у нагромадженні, тобто створенні багатства, маючи у собі особливості як номінальної, так і реальної вартостей. Тобто ці гроші не виконують основну роль еквіваленту і не беруть участі у сфері обігу.

З погляду зміни форм, природи, вартостей та ролі грошей у функціонуванні економічних відносин, формувалися погляди вчених на природу і роль кредиту, що сформувало два основних напрями його теорії - натуралістичний (класичний) та капіталотворчий. Сучасна наукова думка з теорії кредиту не заперечує існування цих теорій, а навпаки, використовує їх синтез. Розглянемо детальніше.

Ще у 1925 році З.Каценеленбаум у доповіді «Деякі проблеми теорії кредиту» чітко відокремив та проаналізував два напрямки теорії кредитування. Його підхід використовується і на сьогодні в науковій та навчальній літературі. Натуралістична теорія передбачає економічну категорію «кредит» як рух натуральних «суспільних благ», і тому він виступає лише як засіб перерозподілу існуючих у певному суспільстві матеріальних цінностей, в цьому напрямку кредит виконує лише пасивну роль, а банки є лише посередниками. Напрямок класиків, серед яких З.Каценеленбаум називає А.Сміта, Д.Рікардо, Дж.Міля, а також К.Маркса, вважає, «що суть кредиту полягає в перенесенні капіталу від кредитора до позичальника» [10, с.4]. Іншими словами, кредит не створює капітал, а тільки переносить вже існуючий капітал. До представників цієї теорії слід також віднести вчених історичної школи Німеччини і Австрії, а також французьких економістів Ж.Сея, Ф.Бастія і американського економіста Д.Мак-Кулоха. Ґрунтуючись на постулатах первинності виробництва та вторинності кредиту, вони визначали лише його похідний характер, не беручи до уваги дійсної сутності позичкового проценту, який за умовами заміни справжніх грошей неповноцінними кредитними грошима, розширює роль банків до так званих творців капіталу, що активно впливають на процес відтворення, створюючи умови для розширеного виробництва, зміни ринкової кон'юнктури тощо. Зокрема, А.Сміт вважав, що кредитор дивиться на гроші, які він надає в позику під відсотки, як на капітал, а тому і очікує на те, що у встановлений термін вони будуть повернені йому, оскільки одні і ті ж грошові купюри використовуються у ракурсі як багатьох позик, так і багатьох купівель, і тим самим у подальшому слугують засобом сплати боргу. Таким чином, щодо кредитування населення А.Сміт виділяє основні принципи кредитування – строковість повернення та платність, а також обґрунтовує використання кредиту саме заради купівлі товарів, тому роль кредиту полягає лише у перерозподілі матеріальних благ у суспільстві. Принципи строковості повернення та

платності кредиту розглядаються також засновником кембриджської школи політекономії А.Маршалом, який зазначає, що будь-який капітал є джерелом прибутку, тому кредит вимагає винагороди. На його думку, використання кредиту фізичними особами направлено на задоволення як реальної, так і уявної потреби, з одного боку, з іншого – кредит має бути оплачений іншим фізичним особам за те, що вони пожертвували сьогоденням заради майбутнього, на відміну від позичальників, які діють навпаки – жертвують майбутнім для задоволення сьогоденного [11]. Як окремий вид, проблеми споживчого кредитування фізичних осіб детально розглянуті наприкінці XIX століття австрійським економістом Е.Бем-Баверком через створену ним теорію, яка отримала назву «психологічної теорії проценту» (праці «Капітал і прибуток» (1879 р.) і «Основи теорії цінності господарських благ» (1886 р.)). Ця теорія пояснює категорію проценту, яка використовує загальний для австрійської школи принцип «спадної граничної корисності» і концепцію альтернативних витрат [12].

Зрозумілою причиною появи капіталотворчої теорії кредиту стала емісія банкнот, яка розширила сферу грошового обігу за межі його металевого змісту. Генеральний контролер фінансів Франції Дж.Ло надавав грошам вирішальну роль у розвитку економіки, вважаючи, що наявність невикористаних земель і робочих рук – це наслідок недостатньої кількості грошей, а простий спосіб збільшення кількості грошей без розширення здобичі золота він вбачав у кредиті і випуску кредитних грошей. Банки він розглядав не як посередників, а як творців капіталу, але зіткнувшись з наслідками надмірної експансії грошей - інфляцією, зрозумів свою помилку, що і слугувало зародженням капіталотворчої теорії. У другій половині XIX століття капіталотворча теорія кредиту була відроджена англійським економістом Г.Маклеодом у праці «Новий погляд на теорію і практику банківської справи». Вона полягала в тому, що все, що має купівельну спроможність, є багатством і продуктивним капіталом. Отже, надані банками кредити за рахунок депозитної емісії стають багатством і, зрозуміло, капіталом. Банки стали «фабриками кредиту», а основна їх діяльність має бути направлена на здійснення активних операцій [10, с.20]. Таким чином, кредит стає безпосереднім капіталом та багатством, причому активні операції банків стають первинними щодо пасивних. Ця ідея отримала подальший розвиток у працях інших західних економістів. Й.Шумпетер, як один з основних представників капіталотворчої теорії кредиту, вважав, що завдяки банківському кредитуванню створюються рівні можливості досягнення успіху у підприємницькій діяльності для всіх, хто має талан підприємця. Таким чином, основним рушієм економічного розвитку держави є кредит, який надають банки, «...випускаючи в обіг нові платіжні засоби, які є капіталом, оскільки використовуються підприємцями для розширення виробництва»

(праця Й.Шумпетера «Теорія господарського розвитку») [3, с.382]. Інший представник капіталотворчої теорії А.Ган розглядає кредит як створення так званої «купівельної сили», що необхідна підприємству для залучення робочої сили, матеріальних цінностей та ін. Таким чином, як і Г.Маклеод, він вбачав у кредитуванні причину створення капіталу, оскільки саме банки через інструменти кредитування задовольняють потреби суб'єкта господарювання у створенні та розширенні капіталу. Цікавим дослідженням А.Гана є визначення «інфляційного кредиту» - кредит, який банки можуть створювати нібито в необмежених розмірах, на відміну від кредиту, що надається за рахунок залучення банками коштів, проте саме в ньому він вбачав спосіб зростання виробництва: «... збільшення кредиту обумовлює примноження благ внаслідок зміни в їх розподілі» [13]. Світова економічна криза 1923-1933 рр. показала неспроможність капіталотворчої теорії кредиту в такій трактовці. Зважаючи на гіперінфляційні процеси, А.Ган рекомендує вже в подальшому чергувати політики кредитної експансії та кредитної рестрикції. Такий підхід був використаний спочатку Дж.М.Кейнсом, але набув свого реального розвитку у монетарній теорії грошей. Базуючись на капіталотворчій теорії, Дж.М.Кейнс обґрунтував принципи державного регулювання кредитних відносин, згідно з якими кредит мав визначати загальний економічний розвиток. Тому для того, щоб стимулювати виробництво і споживчий ринок, необхідно сприяти розширенню інвестицій шляхом зниження позичкового відсотка за умов посилення кредитної експансії, що розширює платоспроможний попит з боку населення, і тим самим стимулює зростання схильності до споживання через зростання доходів, що, зрештою, збільшує виробничий і споживчий попит, і надає можливості щодо зменшення рівня безробіття. Як і А.Ган, Дж.М.Кейнс вважав, що кризи надвиробництва, і їх результат – зростання безробіття, можуть бути послаблені лише за умов безпосереднього втручання уряду та емісійного банку в економічні процеси. Не можна, зрозуміло, не врахувати наслідки світової економічної кризи. Як послідовник Дж.М.Кейнса, К.Браун у своїй праці «Споживчий кредит і схильність до споживання: свідоцтво 1930-х рр.» зазначив, що споживчі блага тривалого користування мають відігравати дуже важливу макроекономічну роль, перетворившись на один з моторів циклічних коливань капіталістичної економіки. Він спростив раніше існуючу пуританську етику, яка заохочувала ощадливість, з одного боку, і засуджувала марнотратство, до рівня майже відмови від релігійних орієнтирів щодо господарської діяльності, що і визначило принципово інше ставлення до споживання і заощадження. Крім того, він визначив ще одну причину розвитку саме споживчого кредитування фізичних осіб як прагнення підприємців розширити коло своїх покупців за рахунок залучення відносно малозабезпечених людей. Прихильником цієї думки є

М.Туган-Барановський, який зазначив, що «...скрізь багаті люди мають незначну частку населення», і таким чином, в результаті виробникам дорогих споживчих благ з тривалим терміном використання доводиться орієнтуватися тільки на цю порівняно невелику частину населення. Адже результатом є низька гранична схильність суспільства до споживання в умовах значної диференціації доходів [14, с.271]. Саме кредит є безпосередньою причиною коливань попиту в секторі дорогих споживчих благ. За умови відсутності кредитування, необхідність у купівлі дорогих товарів була б відсутня, і тим самим не було б підстав для будь-яких серйозних коливань попиту, що визначався би рівнем доходу фізичних осіб. Отже, попит у цьому секторі дорівнював би попиту на товари, що задовольняють першочергові фізичні потреби (продукти харчування, одяг та ін.). Таким чином, поширення кредитування фізичних осіб у ракурсі задоволення споживчих потреб у товарах тривалого користування призводить до збільшення амплітуди коливань сукупного попиту, і тим самим циклу кон'юнктури в ринковій економіці. Капіталотворча теорія набула подальшого розвитку в теорії монетаризму, представником якої є в США - М.Фрідман, Р.Руза, А.Бернс, у Франції - Ж. Рюєфф, в Німеччині - О.Файт. Засновником монетаризму є американський економіст, професор університету Чикаго М.Фрідмен (до 1968 р. цей напрямок мав назву Чикагської політичної економії). Теоретичною основою монетаризму є кількісна теорія грошей. Згідно з концепцією монетаризму М.Фрідмена, основними інструментами регулювання економіки є зміна грошової маси і процентних ставок, що надають можливість змінювати по черзі кредитну експансію на кредитну рестрикцію і навпаки. На його думку, втручання держави в грошову сферу має бути обмежене, що спричиняє зменшення або взагалі скасування контролю за кредитуванням фізичних осіб особливо в період інфляції та війн [15, с.73]. Такий підхід ґрунтується на постулаті неоднакової дії держави стосовно різних споживачів, що може призвести до неправильного розміщення ресурсів, і таким чином, головним регулятором цих відносин має бути лише вільний ринок. З іншого боку, на думку М.Туган-Барановського, який досліджував промислові цикли, «...кредит так само легко зростає, як і знижується, у багато разів збільшує купівельну спроможність суспільства в сприятливий час і вмить руйнується в скрутну хвилину. Завдяки кредиту всі коливання господарства отримують набагато більший розмах,.... щоб згодом з більшої висоти впасти» [14, с.315]. Фаза економічного циклу, у свою чергу, впливає на ціну отриманого кредиту й, у тому числі, на ціну забезпечення. Однією із причин є взаємозв'язок рефлексії між кредитом і заставою. Вперше цей ефект був системно проаналізований Дж. Соросом як окремий випадок його загальної теорії рефлексивності. Так, сильна економіка із високою кредитною активністю, зазвичай, піднімає ціну активів, тим самим

збільшуючи обсяги своїх доходів, але на траєкторії економічного спаду ціна активів, що перебуває в заставі, нестримно знижується. Видача кредиту на піку кредитного буму під заставу, оцінюваний за ціною цього періоду, і його погашення за допомогою реалізації застави в період депресії призводять до фінансових втрат кредитного інституту. В цьому випадку вирішальну роль відіграють принципи строковості повернення та забезпеченості кредиту в умовах невизначеності. Впродовж цього саме рівень інфляції впливає на масштаби банківських кредитних операцій в цілому і кредитування фізичних осіб зокрема. Цієї ж думки дотримувався і М.Туган-Барановський при побудові своєї кон'юнктурної теорії грошей, розглядаючи механізм впливу грошей на реальну економіку. Зрозумілим є те, що період високої інфляції, як правило, супроводжується дезінтермедіацією економіки, а саме: зменшення банківських активів у реальному вираженні і щодо ВВП, зменшення термінів кредитування, зміни структури пасивів у бік зниження частки довгострокових зобов'язань і т. ін. Отже, саме на цій стадії відбувається накопичення протиріч у розвитку банківської системи, які, використовуючи постулати Дж.М.Кейнса, можна лише розв'язати за допомогою механізмів державного регулювання. Для прикладу, за деяких умов інфляція може сприяти рекапіталізації банківського сектора, як це відбулося за умов уразливості світовою фінансовою кризою 2008-2009 років національної економіки, що врешті-решт має привести до відновлення кредитування фізичних осіб, але за умов послаблення бюджетного тиску на цього позичальника.

В умовах невизначеності вирішальну роль у кредитних відносинах відіграють принципи строковості повернення та забезпеченості кредиту, тому сутність кредиту, як соціально-економічного явища, при виникненні кредитних відносин між позичальником – фізичною особою та кредитором, базується на основних принципах: довіри та відповідальності. Нетрадиційний погляд на сучасні гроші (паперові (казначейські), електронні, «квазігроші»), як кредитні гроші, має право на своє існування, і кредит у цьому розумінні втрачає свою обмеженість порівняно із категорією «гроші», що на сьогодні виступають лише інформаційним інструментом. Еволюційний підхід щодо розвитку теорій кредиту, заснований на генезисі функцій та форм грошей, підтверджує синтез натуралістичної та капіталотворчої теорій. В цьому контексті найголовніша роль належить різноманітним механізмам державного регулювання, що засновані на почерговій зміні кредитної експансії та кредитної рестрикції.

Список використаних джерел:

1. Євтух О. Кредит як соціально-економічне явище // Вісник НБУ. – 2006. – квітень. – С.44-49.
2. Макаренко А.П. Теория и история кооперативного движения. - М.: ИКЦ «Маркетинг», 2002. – 328 с.
3. Гроші та кредит: Підручник/ М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін.; за заг.

Ред. .І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 602 с.

4. Банківські операції: Підручник. – 3-тє вид., перероб. І доп./ А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За заг.-ред. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.

5. Серіков А.В., Криворучко Г.В. Сутність грошей: нетрадиційний погляд // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 9(87). – С. 184-189.

6. Смозженко Т., Стеблій Г. Гроші з позиції сучасної економічної теорії // Вісник НБУ. – 2006. – травень. – С. 28-32.

7. Гош О. Гроші в системі економічних відносин // Економіка України. – 2002. – квітень. – 4 (485). – С. 51-58.

8. Нікіфоров П.О. Система регулювання грошового обігу // Фінанси України. – 2001. – грудень. – № 12. – С.28-37.

9. Фишер И. Покупательная сила денег / Сост., вступ. Статья М.К. Бункина, А.М. Семенов. – М.: Дело – 370 с.

10. Кацепеленбаум З.С. Некоторые проблемы теории кредита. – Л.: Ленинградский Гублит, 1925. – 25 с.

11. Маршал А. Принципы экономической науки. – М. : Прогресс-Универс, 1993. – Т. 1. – 485 с. – Т. 2. – 310 с. – Т. 3. – 315 с.

12. Автономов В.С. Австрийская школа и ее представители. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://books.efaculty.kiev.ua/isekvc/8/g9/1.html>.

13. Брегель Э.Я. Денежное обращение и кредит капиталистических стран. –М.: Госфиниздат, 1955. – 420 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://korrektor.narod.ru/Breg/bregel_main.htm

14. Туган-Барановский М. И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов [Текст] : монография / М.И.Туган-Барановский. – М. : Наука ; РОССПЭН, 1997. – 574 с.

15. Friedman M. Consumer Credit Control as an Instrument for Stabilization Policy//Consumer Installment Credit, Conference on Regulation. – Washington, 1957, Part II. Vol. II, – Pp.161. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jstor.org/pss/1810046>.

УДК 339

В.В.Гутафель,

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ФОНДОВИХ БІРЖ СВІТУ

У даній статті проведено комплексний аналіз діяльності фондових бірж світу. Проведений аналіз капіталізації та обсягів торгів. Виявлено лідерів серед фондових бірж світу за величиною капіталізації та за обсягами торгів.

В данной статье проведен комплексный анализ деятельности фондовых бирж мира. Проведен анализ капитализации и объемов торгов. Определены лидеры среди фондовых бирж мира по величине капитализации и по объемам торгов.

The complex analysis of activity of exchange stocks of the world is conducted in this article. Conducted analysis of capitalization and volumes. Found out leaders among the exchange stocks of the world after the size of capitalization and after the volumes of auctions.

Ключові слова: фондовий ринок, фондова біржа, капіталізація, обсяги торгів.

На сучасному етапі світовий фондовий ринок посідає важливе місце у системі міжнародних економічних відносин. Світові фінансові кризи, і особливо остання глобальна фінансова криза, яка зачепила й Україну, демонструють роль фондового ринку у загальній системі економічного розвитку будь-якої країни.

Фондова біржа – це основний елемент фондового ринку, організаційно оформлений заклад і ринок, який постійно функціонує, на якому